

**УДК 342.8.008.6(477.75)**

*Смирнова Е. В.*

## **ВПЛИВ СУДІВ ТА ДЕМОКРАТИЧНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ НА ВИБОРЧІ ПРОЦЕСИ В КРИМУ (СІЧЕНЬ – БЕРЕЗЕНЬ 2002 Р.)**

На сучасному етапі український народ має розв'язати багато проблем: державно-політичних, національно-культурних, соціально-економічних, мовних, правових, морально-етичних, конфесійних, оборонних, міждержавних відносин. Загалом – це властиво для всіх націй, які живуть в ХХІ столітті і вимушені вирішувати надзвичайно складні завдання.

Однак, для українського народу є свої специфічні проблеми: він відроджує власну державність, докладає максимум зусиль, щоб побудувати громадянське суспільство, правову, демократичну, дійсно суверенну державу, гідну повноправно увійти в співдружність розвинутих держав світу.

За роки незалежності Україна досягла певних успіхів у створенні системи цивільного контролю над політичними процесами в державі. Водночас, ця система перебуває лише у стадії формування. На нашу думку вона може вважатися цивільною, але не реально демократичною в Автономній Республіці Крим (далі АРК). Причинами такого стану справ є недосконалість політичної системи та нерозвиненість громадянського суспільства в Криму, що, у свою чергу, зумовило тенденції недотримання органами влади принципів верховенства права і законності, призвело до обмеження незалежності судової системи та засобів масової інформації.

Актуальність зазначеної проблеми зумовлена нагальною потребою інтегрування кримського суспільства в Українську державу одним із найважливіших чинників якого є чітке та усвідомлене бажання кримського населення досягнути саме такого результату. Як свідчить досвід проведення виборів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування в березні 2002 р. однією із основних причин таких труднощів і, відповідно, нагальною соціальною проблемою кримського сьогодення, вважається соціально-психологічна неготовність більшості людей бути активними учасниками вказаних трансформацій, недостатньої спроможності громадян адекватно самовизначитися у новому, мінливому політичному житті. Ступінь глибини та направленості зазначених процесів можна простежити аналізуючи динаміку змін електоральних уподобань серед громадян АРК на виборах 2002 р.

Відсутність сталих засад демократичного контролю над виборчим процесом в зазначений період, вплив держслужбовців всіх рівнів на його хід стали основною передумовою для його політизації, масових порушень виборчого законодавства, при формуванні виборчих комісій, висуванні та реєстрації кандидатів в депутати, проведенні передвиборної агітації, безпосередньо голосування та встановлення результатів виборів.

*ВПЛИВ СУДІВ ТА ДЕМОКРАТИЧНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ  
НА ВИБОРЧІ ПРОЦЕСИ В КРИМУ (СІЧЕНЬ – БЕРЕЗЕНЬ 2002 Р.)*

---

Окремим аспектам цієї проблеми присвячені дослідження В.Д. Бабкіна, М.С. Кармазіної, Л.Т. Кривенка, Ю.І. Римаренка, Є.В. Смирнової, С.О. Телешука, Ю.М. Тодики, М.В. Цвіка, В.М. Шаповала, Ю.С. Шемшученка, П.Б. Євграфова.

Систематично і ґрунтовно зазначені проблеми висвітлюється на сторінках журналу «Національна безпека і оборона». Зокрема, в четвертому номері цього журналу за 2004 р., опубліковано серію досліджень Центру Разумкова з питань цивільного контролю над сектором безпеки: аналітична доповідь Центру Разумкова, виступи учасників круглого столу, точки зору депутатів Верховної Ради України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Н. Карпачової, інтерв'ю, статті провідних вітчизняних та іноземних правознавців [1].

Досить активно висвітлювались питання демократичного цивільного контролю на виборчі процеси в Криму в засобах масової інформації автономії. Разом з тим історико-правова наука поки що не має комплексних досліджень реальної ситуації цивільного контролю над політичними процесами в Автономній Республіці Крим. За наявності зовнішніх атрибутів демократії Крим все ще залишається напівавтономною напівдемократичною автономією, у якій існує значний дисбаланс функцій, повноважень і відповідальності у цій сфері – як між інституціями та гілками влади, так і між владою до і громадськістю. Це зумовило фактично повну концентрацію ресурсів впливу на всі етапи виборчого процесу в 2002 році.

Основна мета поданої до друку статті полягає у висвітленні процесу здійснення цивільного контролю над виборчим процесом в зазначений період та ролі судів в забезпеченні громадянських прав виборців.

Відповідно до поставленої мети в статті вирішуються такі дослідницькі завдання:

1. Розглянути основні елементи системи демократичного цивільного контролю над виборчим процесом.

2. Проаналізувати скарги та заяви суб'єктів виборчого процесу, розглянутих місцевими судами і Апеляційним судом АРК.

Досвід виборчої кампанії в Криму в 2002 р. свідчить про те, що в автономії почала складатися система демократичного цивільного контролю над виборчим процесом. Вона являє собою сукупність інститутів і законодавчо закріплених процедур і засобів, що забезпечують розподіл повноважень, обов'язків та відповідальності між Верховною Радою, Радою міністрів АРК, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, прокуратури, судовими органами, громадянами та громадськими організаціями, засобами масової інформації.

Таким чином, до числа суб'єктів демократичного цивільного контролю над виборчим процесом належать як державні, так і недержавні складові – що створює передумови для підконтрольності виборів як державі і особі її відповідних інституцій, так і громадянському суспільству, окремим громадянам. Але існуюча в Криму система цивільного контролю є демократичною лише за атрибутами, але не за суттю. Такий стан викликає особливу тривогу в контексті майбутніх виборів народних депутатів України,

депутатів Верховної Ради АРК, та депутатів місцевих Рад, оскільки дієвих запобіжників використанню владою правоохоронців з політичною метою в Криму немає – з огляду, насамперед, на нерозвиненість структур громадянського суспільства, фактичну відсутність незалежності судової системи, та обмеження свободи слова.

З одного боку держава забезпечує своїм громадянам ефективний правовий захист їх конституційних прав. Закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим», в основному, достатньо демократично вирішує питання відносно оскаржень рішень, діяльності або бездіяльності виборчих комісій, які стосуються виборів депутатів Верховної Ради АРК [2].

З іншого боку стаття 15 цього закону не визначає механізму розгляду виборчих справ, спеціальних вимог, які пред'являються до змісту поданих скарг, не чітко і не в повній мірі встановлює термін подання скарг, що негативно позначається на їх своєчасному і якісному розгляді [2].

Більш того, в Цивільному процесуальному кодексі України відсутні спеціальні норми, регулюючі суперечливі правовідносини між суб'єктами виборчого процесу і Виборчої комісії АРК, окружними виборчими комісіями по виборам депутатів Верховної Ради АРК, в зв'язку з чим суди при прийнятті рішень по скаргам вимушені застосовувати норми, регулюючі схожі процесуальні правовідносини. Часто це приводить до того, що різні судді одного і того ж місцевого суду по ідентичним скаргам приймають протилежні рішення. Наприклад, 9 і 30 квітня 2002 р. місцевий суд Центрального району ухвалив два рішення по скаргам кандидатів в депутати Верховної Ради АРК (виборчі округи № 70 і № 95) про визнання виборів недійсними у зв'язку з порушеннями виборчого законодавства в період підготовки до виборів і в день голосування. По першій скарзі суд ухвалив рішення про їх задоволення і визнав вибори по виборчому округу № 70 недійсними та зобов'язав Виборчу комісію АРК призначити повторні вибори, а в задоволенні другої скарги – відмовив, оскільки «... визнавати вибори недійсними в компетенцію суду не входить» [3, с. 234].

На нашу думку серед найбільш розповсюджених порушень виборчого законодавства в Криму на виборах в березні 2002 р. були наступні: обмеженість свободи ЗМІ, монополізація ЗМІ, використання правоохоронних органів як інструменту обмеження свободи слова, провокування загострення суспільно-політичної ситуації, тиск на небажаних членів виборчих комісій, подання неправдивих відомостей для складання списків виборів, тиск на опозиційних кандидатів, поширення спотвореної або сфальсифікованої інформації про опозиційних кандидатів, обмеження доступу на виборчі дільниці спостерігачів, довірених осіб кандидатів в депутати журналістів та інших учасників виборчого процесу, тощо.

Так, наприклад, з метою тиску на потенційних суб'єктів фінансової, інформаційної та іншої підтримки кандидатів правоохоронні органи застосовували такі засоби, як порушення кримінальних справ, ініціювання судових розглядів, вилучення документів, арешт банківських рахунків тощо. Близькі до опозиції бізнесові струк-

*ВПЛИВ СУДІВ ТА ДЕМОКРАТИЧНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ  
НА ВИБОРЧІ ПРОЦЕСИ В КРИМУ (СІЧЕНЬ – БЕРЕЗЕНЬ 2002 Р.)*

---

тури і засоби масової інформації традиційно відчували особливу увагу з боку податкової міліції та інших структур задовго до початку виборчої кампанії.

Для провокування загострення суспільно-політичної ситуації використовувалося протистояння між кримськими татарами і російськомовним населення. Це загострення відбувалося напередодні виборів, що наводить на думку про замовний і провокаційний характер цього протистояння.

Однією із важливих складових систем демократичного цивільного контролю над виборчим процесом був етап формування виборчих комісій. На цьому етапі ефективно використовувалися правоохоронні органи. Відзначаються випадки подання правоохоронними органами неправдивих відомостей про складання списків виборців, що створювало можливості для маніпулювання результатами голосування. Це нелегко довести прямими свідченнями, оскільки процеси надання та складання списків не були прозорими, водночас, випадки неточностей та неправдивих відомостей у списках виборців настільки поширені, що виглядає імовірним умисел, який було б важко реалізувати без залучення відділів реєстрації МВС.

Однією із розповсюджених форм використання адміністративного ресурсу на виборчі процеси в 2002р. стало цілеспрямоване використання виборчих процедур для зняття з реєстрації небажаних кандидатів.

Під час підготовки та проведення виборів до Верховної Ради АРК та органів місцевого самоврядування березні 2002 р. в місцеві суди за захистом виборчих прав звернулося із скаргами понад 100 суб'єктів виборчого процесу із 46 виборчих округів, на 98 із них були ухвалені судові рішення [3, с. 234]. 28 скарг, або 35 відсотків від загальної кількості скарг, розглянутих місцевими судами, були подані на діяльність або бездіяльність Виборчої комісії АРК. Із них відмовлено в задоволенні вимог заявників скарг по 13 справам.

В період реєстрації кандидатів в депутати Верховної Раді АРК предметом розгляду місцевими судами були скарги кандидатів про відміну незаконних, на їх погляд, постанов Виборчої комісії АРК та рішень окружних виборчих комісій про реєстрацію або відміну реєстрації кандидатів в депутати Верховної Раді АРК, а також про відмову в реєстрації. Таких скарг судами було розглянуто 13. Із них задоволено 6 скарг, в задоволенні вимог відмовлено по 4 скаргам, частково задоволено вимоги заявникам по 2 скаргам, залишено без розгляду 1 скаргу [3, с. 234].

14 скарг місцеві суди розглянули відносно окремих постанов Виборчої комісії АРК та рішень окружних виборчих комісій відносно підготовки і проведення виборів депутатів Верховної Раді АРК. Більшість із них судами було задоволено. З цієї категорії справ причиною для звернення до місцевих судів суб'єктів виборчого процесу, у більшості випадків, стали порушення Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим» відносно проведення передвиборної агітації і агітації в день виборів окремими кандидатами в депутати, зокрема надання виборцям товарів та послуг безкоштовно або на пільгових умовах.

Найбільша кількість порушень, а відповідно і скарг на них, відбулося на заключному етапі виборчого процесу. За підсумками виборів депутатів Верховної Ради АРК судами було розглянуто 27 скарг. Судами було опротестовано 15 рішень окружних виборчих комісій про встановлення результатів голосування та виборів і про обрання депутата у відповідному виборчому окрузі, а також 12 постанов Виборчої комісії АРК про підсумки виборів та реєстрацію осіб обраних депутатами Верховної Ради АРК. Більшість скарг з цих порушень судами були відхилені.

Необхідно зазначити, що із числа суб'єктів, які у відповідності з частиною 1 статті 15 Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим» мають право оскаржити рішення, діяльність або бездіяльність виборчих комісій, таким правом скористалися: 79 кандидатів в депутати Верховної Ради АРК; 9 довірених осіб кандидатів в депутати; 5 виборців; 1 окружна виборча комісія. Із 98 рішень місцевих судів, прийнятих із цих скарг, в апеляційному суді було оскаржено 27 [3, с. 239].

Це в основному рішення місцевих судів з питань встановлення факту порушення Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим» при підготовці до виборів і в день голосування, про зняття кандидатів в депутати з реєстрації, про визнання виборів по конкретному виборчому окрузі не дійсними; про відміну постанов Виборчої комісії АРК та інші.

Таким чином, аналіз судових рішень свідчить про недостатню інформованість суб'єктів виборчого процесу із нормами Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим», а також іншими нормами діючого законодавства, яке регулює порядок захисту виборчих прав громадян України.

Необхідно законодавчо урегулювати проведення виборів на «закритих» виборчих дільницях – у лікарнях, військових частинах, місцях позбавлення волі, де процес голосування практично позбавлений будь-якого громадського контролю. На виборах 1998 р. та 2002 р. кандидати від влади на цих дільницях отримали майже стовідсотковий результат. Це свідчить, що поняття «вільне волевиявлення» на «закритих» виборчих дільницях – категорія досить умовна.

#### Література:

1. Національна безпека і оборона. Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. № 4. 2004.  
Закон України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим». Відомості Верховної Ради (ВВР), 1998, № 6-7, ст. 24.  
Выборы в Верховную Раду Автономной Республики Крым. 2002 год. //Информационно – аналитическое издание. – Симферополь, 2003.

*Надійшла до редакції: 01.11.2005 р.*